

Повернення

ДЕМОГРАФІЧНА КРИЗА ТА МОЖЛИВОСТІ ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНЦІВ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Реалізовано в межах проєкту
«Повернення: стратегія повернення
та реінтеграції українських біженців
з Німеччини в Україну»

Фонд
Ганса
Зайделя

ФОНД
СПРИЯННЯ
ДЕМОКРАТІЇ

За участі експертів

UKRAINIAN
EXPERTS TALKS

ПРОСТИЙ СПОСІБ ДОСЛІДИТИ КРАЇНУ — ПОДИВИТИСЯ, СКІЛЬКИ ЛЮДЕЙ ХОЧУТЬ ПРИЇХАТИ В НЕЇ, А СКІЛЬКИ — З НЕЇ ВИЇХАТИ.

Демографічна криза в Україні, яка стала наслідком міграційної хвилі, спричиненої війною, є однією з найгостріших проблем сьогодення. На перший погляд, основними причинами від'їзду українців є небезпека та кращі фінансові умови в країнах Європи. Однак ситуація є набагато складнішою, ніж може здатися, на перший погляд. Час, коли небезпека була обмежена лише територією України, добігає кінця. Зміни у світовій безпеці та політиці, а також реакція країн ЄС на виклики міграції відкривають нові перспективи для повернення українців додому.

Стаття розглядає результати дослідження **“Масштаби міграції з України та наслідки для економіки, демографії, суспільства та майбутнього української держави”**, проведеного **Дослідницько-аналітичною групою Infolight.UA та ГО «Фонд сприяння демократії»** за підтримки **Фонду Ганнса Зайделя в Україні** протягом 2023-2024 років.

**ПРОЄКТ #ПОВЕРНЕННЯ/REDITUS РЕАЛІЗУЄТЬСЯ ГО «ФОНД СПРИЯННЯ ДЕМОКРАТІЇ»
ЗА ПІДТРИМКИ ФОНДУ ГАННСА ЗАЙДЕЛЯ В УКРАЇНІ**

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження настроїв та намірів українських біженців проводилось у рамках проєкту **#Повернення** протягом 2023-2024 років. Основною метою було вивчення ключових факторів, які впливають на рішення громадян про повернення або залишення за кордоном. Опитування охопило українців у різних країнах ЄС, із фокусом на найбільші громади в Німеччині, Польщі та Чехії.

Методологія включала:

ОНЛАЙН-ОПИТУВАННЯ

Анкети адаптовано для різних груп, що забезпечило широку участь.

ГЛИБИННІ ІНТЕРВ'Ю

Аналіз очікувань та побоювань респондентів дозволив отримати якісні дані.

МОНІТОРИНГ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Аналіз груп, форумів і чатів для виявлення актуальних тем і настроїв.

Особливу увагу приділено настроям серед сімей з дітьми, висококваліфікованих спеціалістів, чоловіків, які виїхали з України уникаючи мобілізації, та людей старшого віку. Ці групи демонструють різний рівень готовності до повернення, що підкреслює багатогранність ситуації.

Додатково проводилося окреме дослідження настроїв, страхів та мотивацій чоловіків, які:

- виїхали, щоб ухилитися від мобілізації;
- перебуваючи за кордоном, не повертаються в Україну через проведення мобілізаційних заходів.

ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ БУЛО ОПРАЦЬОВАНО

800

АНКЕТ

100

ГЛИБИННИХ
ІНТЕРВ'Ю

9

ЕКСПЕРТНИХ
ОПИТУВАНЬ

450

ГРУП ТА ЧАТІВ
БІЖЕНЦІВ

НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПРИЧИНИ ЗМІН У НАСТРОЯХ БІЖЕНЦІВ

Зміни у глобальній безпеці змушують уряди країн ЄС переглядати свої бюджети та пріоритети. Після початку війни в Україні багато європейських держав надали масштабну підтримку біженцям, проте тривалість конфлікту та економічний тиск почали впливати на готовність до продовження таких заходів. Уряди змушені скорочувати витрати, зокрема на соціальні програми, аби збільшити інвестиції в оборону та внутрішню безпеку.

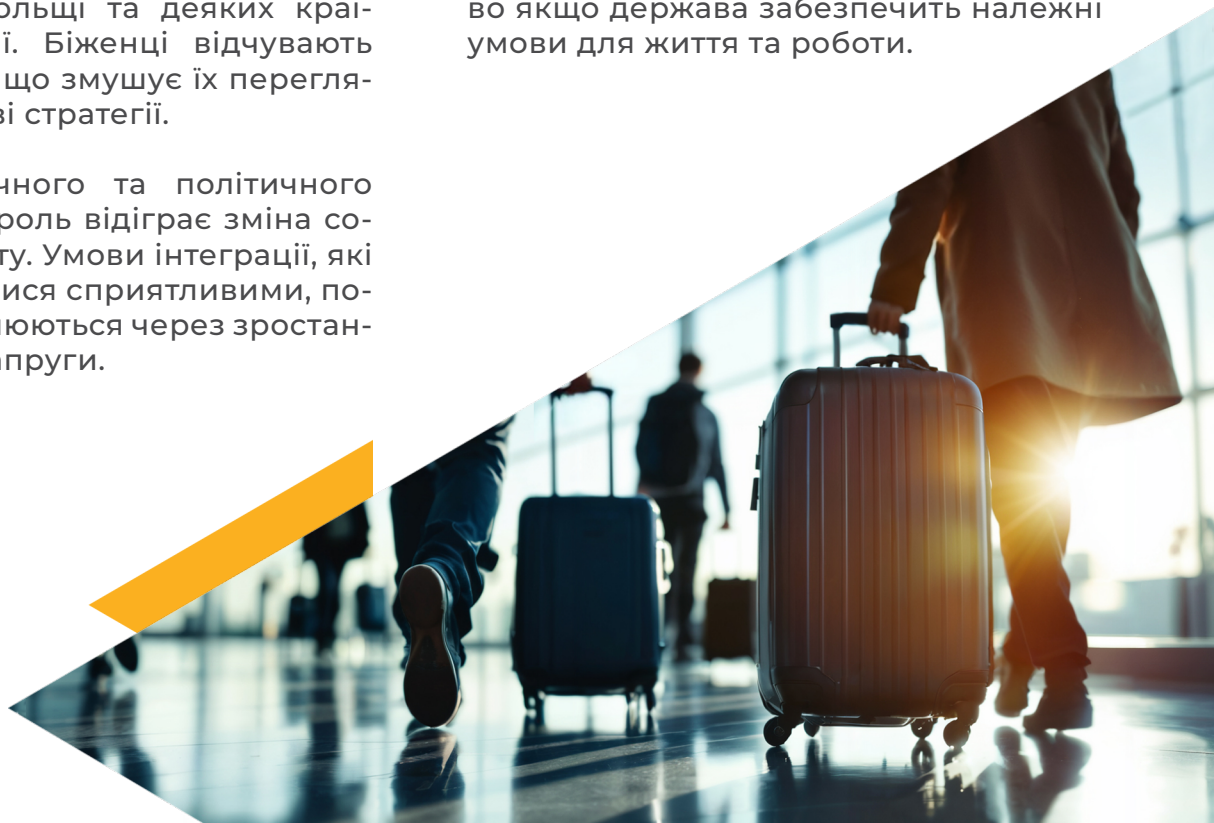
Водночас зростає популярність політичних партій, що наголошують на антимігрантській риторичі. Це змушує мейнстримові партії також переглядати свої позиції, аби відповідати настроям суспільства. У деяких країнах це призводить до перегляду програм соціальної підтримки біженців, скорочення виплат або посилення вимог до легалізації перебування. Наприклад, такі тенденції вже спостерігаються у Німеччині, Польщі та деяких країнах Скандинавії. Біженці відчувають висхідний тиск, що змушує їх переглядати свої життєві стратегії.

Окрім економічного та політичного тиску, важливу роль відіграє зміна соціального клімату. Умови інтеграції, які спочатку здавалися сприятливими, поступово ускладнюються через зростання соціальної напруги.

Деякі громади починають сприймати біженців як конкурентів за робочі місця чи державну допомогу, що створює додаткові бар'єри для інтеграції українців.

Ці фактори створюють ситуацію, у якій українські біженці змушені робити вибір: залишатися у країнах із погіршеним умов перебування чи розглядати повернення до України. Саме в цьому контексті Україна отримує унікальну можливість для створення стимулів, які зроблять повернення привабливішим.

Крім того, вплив нестабільності у світі змінює сприйняття ризиків серед біженців. Розширення геополітичних конфліктів і загроза нових війн змушують людей переоцінювати ідею абсолютної безпеки за кордоном. Це створює додатковий аргумент на користь повернення до України, особливо якщо держава забезпечить належні умови для життя та роботи.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливе зауваження: за даними МЗС України станом на кінець 2024 року загальна кількість українців за кордоном становить **7,7 млн осіб**.

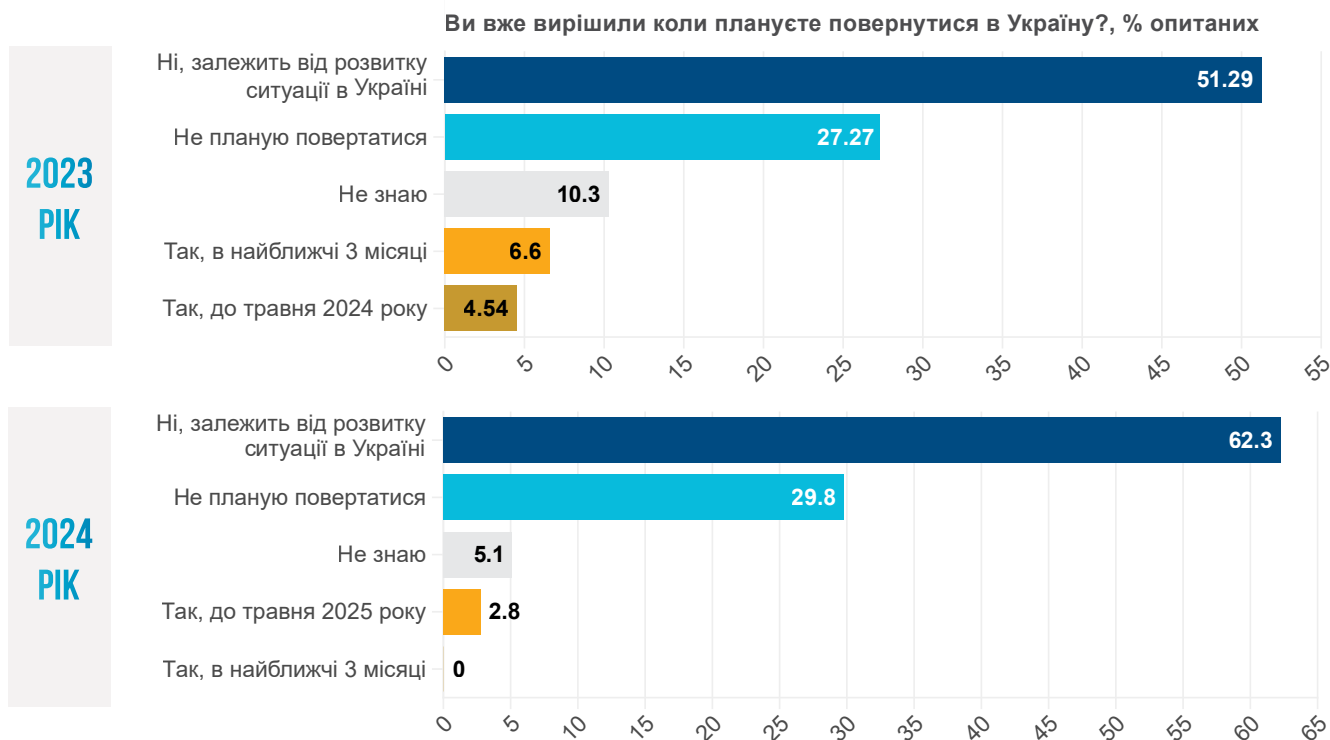
Визначення точної кількості українських біженців ускладнюється низкою факторів:

- Розбіжності в методологіях підрахунку різними організаціями
- Технічні труднощі обліку в перші тижні війни
- Відсутність обліку неповнолітніх у деяких статистиках
- Неможливість точного відстеження кратних перетинів кордону
- Відсутність даних про нелегальні перетини
- Брак правдивої інформації щодо українців у РФ та Білорусі.

За даними дослідження, проведеного Дослідницько-аналітичною групою Infolight.UA, протягом останніх двох років значно зникли наміри українських біженців щодо повернення.

Якщо у 2022 році близько 60% опитаних планували повернутися після завершення активних бойових дій (усереднений показник за даними різних соціопитувань), то у 2024 році цей показник знизився до 22%. Водночас 25% респондентів розглядають можливість повернення, але не мають конкретних планів.

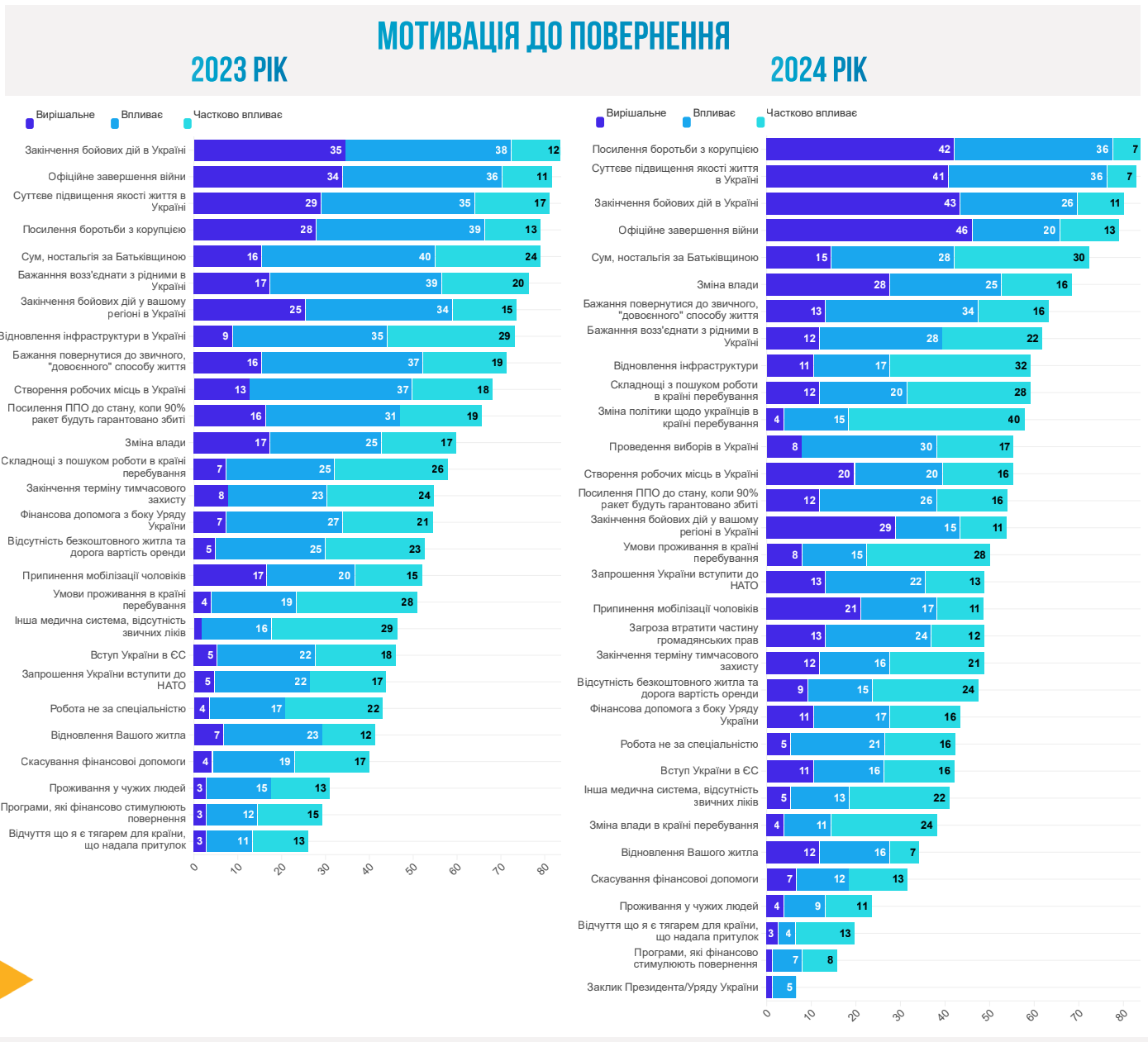
ОПИТУВАННЯ, ПРОВЕДЕНЕ ДОСЛІДНИЦЬКО-АНАЛІТИЧНОЮ ГРУПОЮ INFOLIGHT.UA, ПОКАЗУЄ НАСТУПНІ РЕЗУЛЬТАТИ:

ОСНОВНИЙ ВИСНОВОК

Зросла невизначеність, при тому, що частка тих, хто твердо вирішив залишитися фактично є незмінною – близько 27-29%.

Ми дослідили мотивації до повернення у 2023 і 2024 роках, динаміку змін та окремо порівняли результати в тих, кого опитували і у 2023, і у 2024 роках.

ДИНАМІКА ЗМІН

Помітно, що зростає роль таких факторів, як проведення виборів/зміна влади в Україні, біженці починають відчувати загрозу втрати частину громадянських прав, з безпекових факторів ключову роль бачать в запрошенні України до НАТО, також поступово починають впливати економічні фактори в країні перебування.

Окремо варто зупинитися на проблематиці корупції. Ця група складається з людей середнього віку (35–45 років), які до війни мали стабільну професійну кар'єру. Це переважно менеджери, підприємці та висококваліфіковані спеціалісти з вищою освітою, для яких успіх був результатом системного підходу, здатності оцінювати ризики та планувати

майбутнє. Показово, що багато хто з них живе і працює за кордоном уже два роки, що дозволило їм не лише адаптуватися, але й інтегруватися у нові суспільства.

Ці люди мають досвід порівняння – вони бачили, як працюють державні системи в інших країнах. Контраст з українськими реаліями став для них визначальним у формуванні жорсткої позиції щодо боротьби з корупцією. Їхній погляд став глибшим і більш категоричним: якщо у 2023 році корупцію вважали впливовим фактором 50% цієї групи, то у 2024 році майже половина вже визначає її як вирішальний фактор, що впливає на їхні рішення.

РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ВПЛИВ СІМЕЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Фінансова стабільність є важливою рисою цієї групи: 81% мають достатній дохід, який дозволяє їм зосереджуватися на системних змінах, а не на базовому виживанні.

Водночас 84% із них мають рідних у ЗСУ, що робить їх чутливими до корупції у військовій сфері. Для них ця проблема стає не просто теоретичною, а особистою, оскільки вони добре розуміють, як корупція впливає на якість обороноздатності країни та ризики для життя військових.

ВИМОГИ ДО РЕФОРМ ТА УМОВИ ПОВЕРНЕННЯ

Група має чітке бачення необхідних реформ. Їхня увага зосереджена на конкретних аспектах:

- справедлива мобілізація (48%);
- регулярна ротація військових (42%);
- прозорість у використанні ресурсів.

Примітно, що 52% пов'язують своє можливе повернення з реальними змінами в Україні, але 71% вказують на страх, що корупція стане бар'єром для відновлення країни. Це люди, які готові повернутися за умови реальних реформ і створення системних умов для боротьби з корупцією.

МЕДІАСПОЖИВАННЯ ТА СУСПІЛЬНА АКТИВНІСТЬ

Ця група активно стежить за українськими подіями. Telegram став їхнім головним джерелом оперативної інформації, але водночас вони віддають перевагу якісним аналітичним матеріалам у виданнях «Українська правда», «Дзеркало тижня», «НВ».

Серед лідерів думок у них популярні ті, хто висвітлює антикорупційні питання та оборонні реформи: Юрій Бутусов, Сергій Стерненко, Тарас Чмут. Вони довіряють авторам, які не бояться говорити про системні проблеми, і цінують персональну відповідальність за контент.

Важливо, що ці люди майже не споживають розважального контенту, надаючи перевагу аналітиці, розслідуванням та матеріалам про реформи. Вони шукають не просто інформацію, а розуміння процесів і рішень.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ

Попри перебування за кордоном, вони залишаються тісно пов'язаними з Україною. Високий рівень медіаграмотності дозволяє їм критично оцінювати джерела інформації, що формує чітке розуміння ситуації в країні. Вони підтримують контакти з рідними, долучаються до благодійних ініціатив і зберігають активну громадянську позицію.

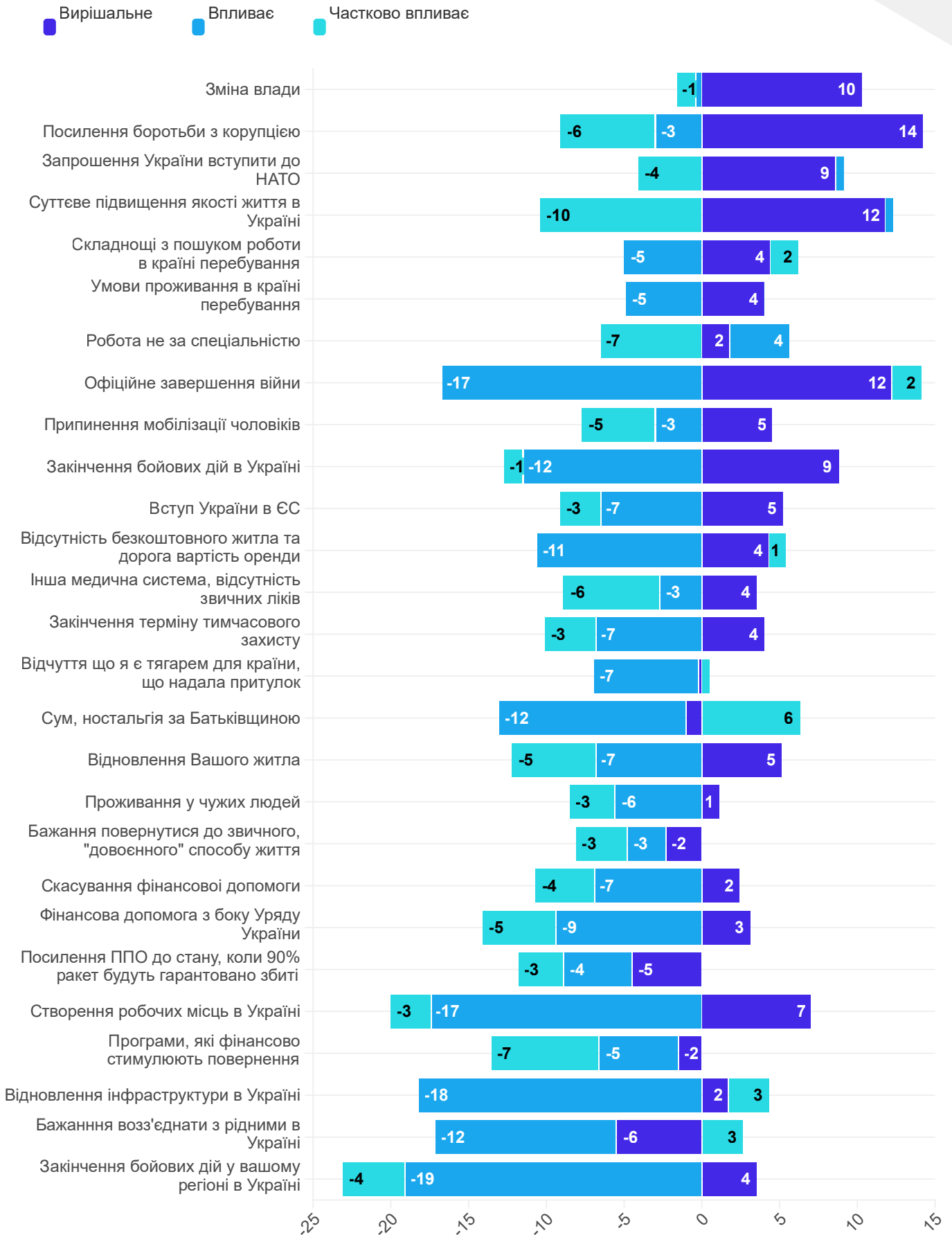

ПОТЕНЦІАЛ ДЛЯ ЗМІН

Ця група може стати рушійною силою реформ в Україні. Їхній досвід роботи в країнах із низьким рівнем корупції, фінансова незалежність і прагнення до системних змін роблять їх важливими учасниками післявоєнного відновлення. Проте їхнє повернення на пряму залежить від готовності держави до рішучих антикорупційних реформ.

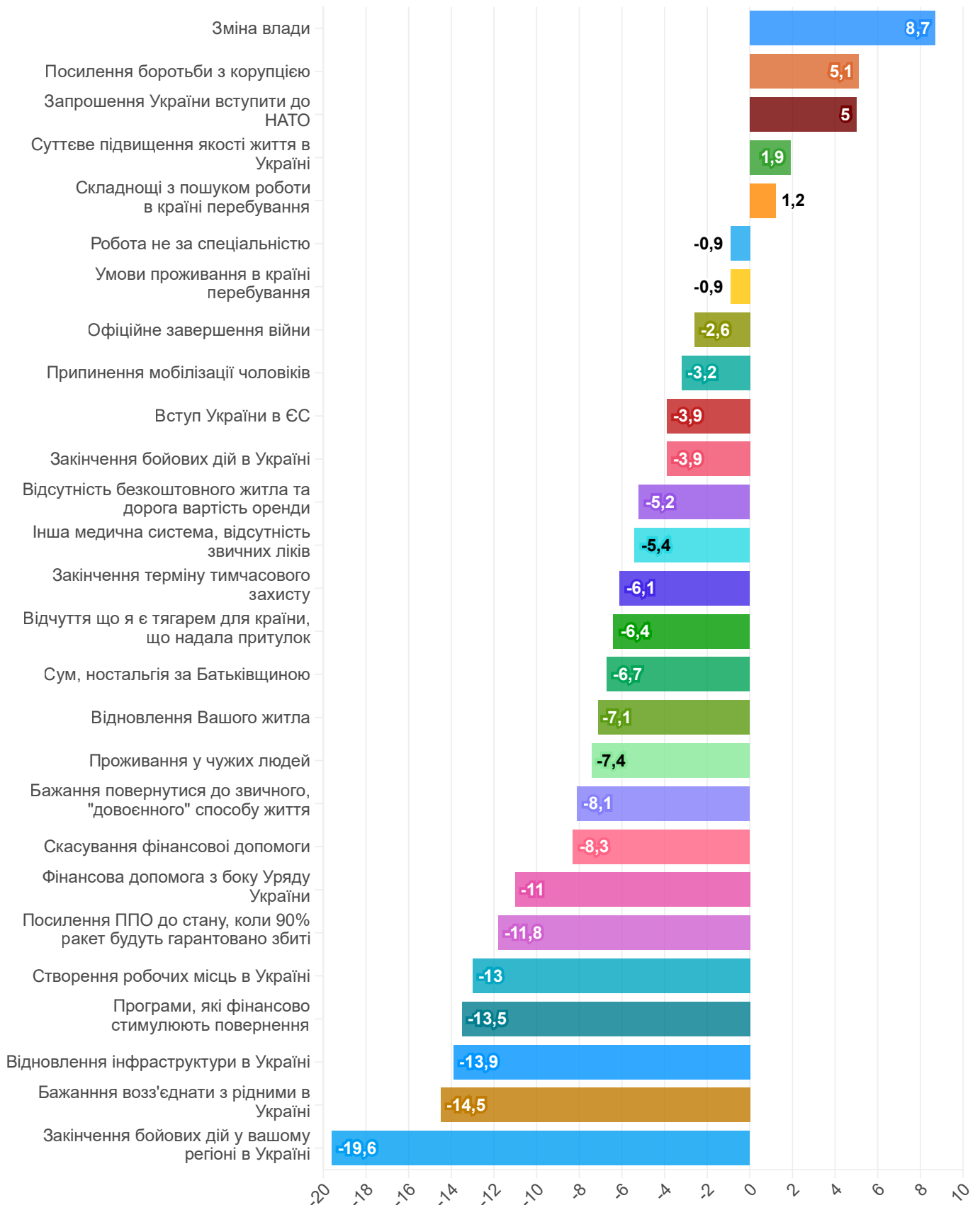

ЗМІНА МОТИВАЦІЙ (ДЕТАЛЬНА)

ЗМІНА МОТИВАЦІЙ (СУМАРНА)

ФАКТОР ВИБОРІВ ТА ЗМІНИ ВЛАДИ

За результатами аналізу даних вимальовується цікавий портрет людей, для яких зміна влади є важливим фактором повернення в Україну. Спостерігається помітна динаміка у ставленні до цього питання: якщо у 2023 році це було вирішальним фактором для 17% опитаних, то у 2024 році цей показник зріс до 28%, а загальний вплив фактору (разом з тими, хто відповів «впливає») досяг 53%.

Це переважно люди активного працездатного віку, з явним переважанням групи 36-45 років (48% від тих, для кого цей фактор важливий). Примітно, що значну частку складають також молодші спеціалісти 26-35 років (24%). Це люди з високим освітнім рівнем – 76% мають повну вищу освіту, серед них є науковці та викладачі.

У професійному плані це досить успішна група: підприємці та менеджери складають майже половину від загального числа. Характерно, що більшість з них (62%) мають дітей, причому переважно шкільного віку, що може свідчити про їхню особливу зацікавленість у довгостроковій стабільності та передбачуваності державної політики.

Важливо відзначити, що 76% цієї групи мають близьких, які служать у ЗСУ, що може пояснювати їхню підвищену увагу до питань державного управління та його ефективності. Їхні страхи щодо повернення теж показові:

ФАКТОР МОБІЛІЗАЦІЇ

Аналізуючи результати опитування щодо мобілізації, можна виділити дві взаємопов'язані групи респондентів: тих, для кого припинення мобілізації є важливим фактором для повернення, та тих, хто безпосередньо визнає «бути мобілізованим» як один зі своїх головних страхів.

У 2023 році серед чоловіків-респондентів 67% відзначали вплив фактору припинення мобілізації на їхні плани повернення. У 2024 році відносна частка зменшилася до 56%. Таке зменшення важливості цього питання стосується як безпосередньо чоловіків, так і жінок, при опитуванні їх щодо їх «уявних чоловіків».

Демографічний портрет цієї групи досить показовий. Це переважно люди активного працездатного віку.

на першому місці – тривалість війни (76% групи), далі йдуть корупція (62%) та побоювання щодо неспроможності країни відновитися (52%).

Медіаповедінка цієї групи характеризується активним споживанням інформації з різних джерел, але з явним домінуванням Telegram-каналів (81%) та офіційних повідомлень (62%). Серед лідерів думок найбільшою довірою мають Юрій Бутусов (38%), Сергій Стерненко (24%) та кілька інших відомих громадських діячів з чіткою позицією щодо необхідності змін у державному управлінні.

Щодо планів повернення, ця група демонструє обережний підхід: 43% пов'язують своє рішення з розвитком ситуації в Україні, 29% вже заявляють про небажання повертатися, і лише 19% вже повернулися або частково перебувають в Україні. Це свідчить про те, що зміна влади для них є не просто політичним фактором, а індикатором системних змін, яких вони очікують.

Загалом, це соціально активна, добре освічена група з високим рівнем критичного мислення та чітким баченням необхідних змін у країні. Їхня позиція щодо зміни влади видається не емоційною реакцією, а раціональним запитом на системні трансформації, без яких вони не бачать можливості ефективної відбудови та розвитку країни після війни.

У 2024 році 40% складають особи 36-45 років, решта рівномірно розподілена між віковими групами 26-35, 46-55 та 56-65 років. Важливо відзначити високий освітній рівень респондентів – 60% мають повну вищу освіту.

У професійному плані це успішні фахівці: менеджери, підприємці, працівники сфери послуг та креативних індустрій. Характерно, що більшість з них одружені та мають дітей. Цей факт може пояснювати їхню підвищену увагу до питань безпеки та стабільності.

Серед тих, хто у 2024 році відзначив вплив фактору мобілізації на плани повернення:

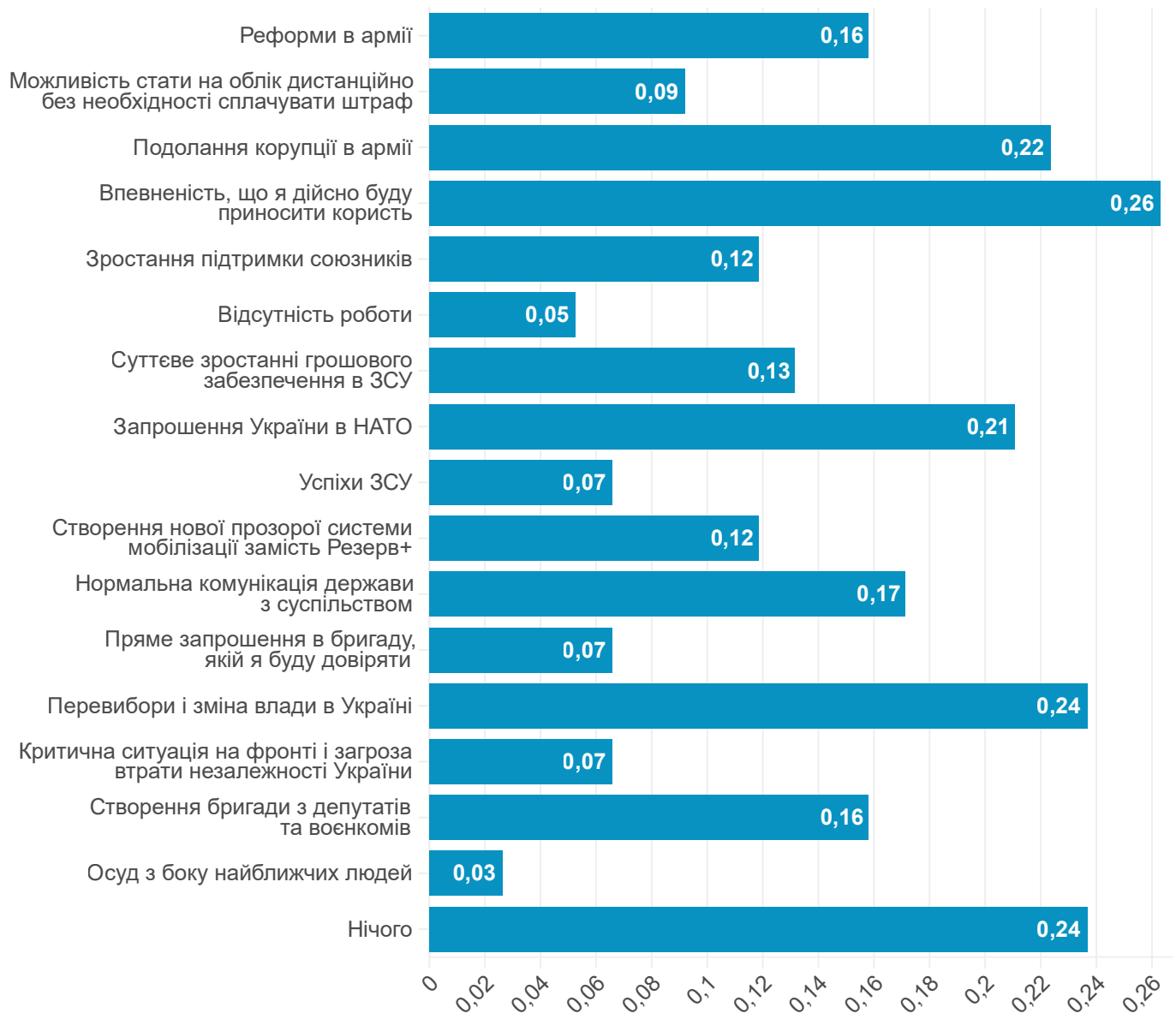
- 60% не планують повертатися;
- 20% не визначилися;
- 20% пов'язують повернення з розвитком ситуації.

При цьому 41% серед тих, хто не планує повертатися, змінить свою думку при реалізації хоча б половини з тих реформ, які вони очікують. При питанні, яке стосувалося не їх особисто, а «друзів, про мотиви яких вони знають», ця частка зростала до 68%, що демонструє як мінімум певні перспективи зміни ставлення до повернення в контексті страху бути мобілізованим.

Також досить цікавим є їхнє ставлення до оборони країни та перемоги. Попри побоювання щодо мобілізації, 75% опитаних вважають важливим зробити власний внесок у перемогу України.

Однак, їхнє бачення такого внеску часто відрізняється від безпосередньої військової служби. Вони бачать свою роль скоріше у професійній діяльності, волонтерстві чи інших формах підтримки.

ЩО МОЖЕ СПОНУКАТИ ВАС УХВАЛИТИ РІШЕННЯ ДОЛУЧИТИСЯ ДО ЛАВ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ?

При цьому в цілому зростає рівень радикалізації та несприйняття державної політики у сфері мобілізації. Особливе занепокоєння викликає повна невизначеність щодо термінів служби – люди не розуміють, на який період часу їм доведеться залишити свої сім'ї та роботу.

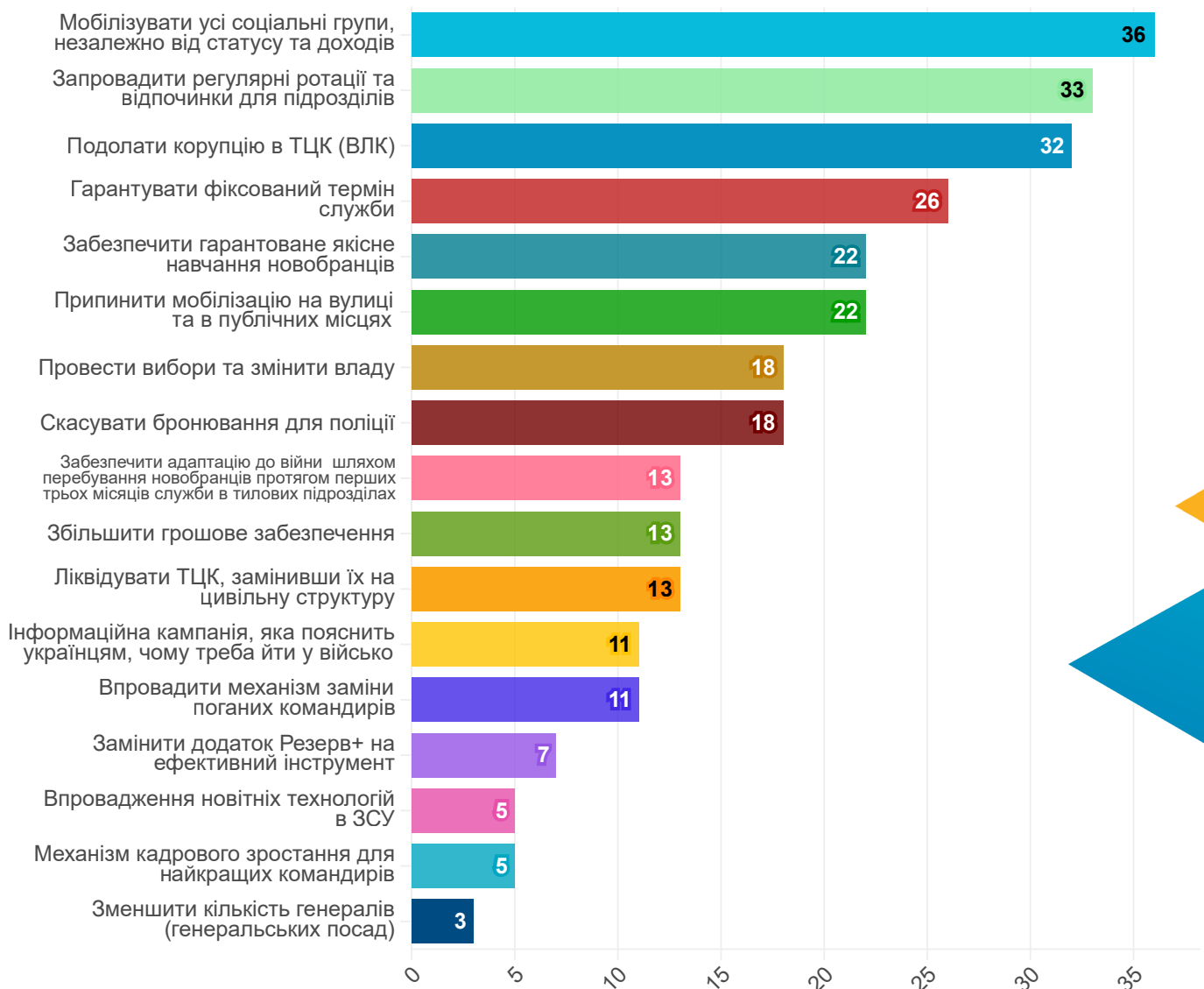
На організаційному рівні респонденти відзначають проблеми з матеріальним забезпеченням військових та якістю підготовки. Система мобілізації видається їм непрозорою, а відсутність чіткої системи ротацій створює враження «квитка в один кінець». Найглибше занепокоєння викликають інституційні проблеми, зокрема корупція, яка на їх думку пронизує різні рівні системи.

Їхні пропозиції щодо реформ включають:

- Впровадження чітких термінів служби та системи ротацій
- Справедливий розподіл мобілізаційного навантаження
- Покращення системи підготовки військових
- Реформування ТЦК
- Налагодження ефективної комунікації між державою та суспільством.

Важливим аспектом є те, що ці люди мають успішний досвід життя за кордоном, що дає їм можливість порівнювати різні системи організації та управління. Їхній запит на зміни базується не на абстрактних очікуваннях, а на розумінні можливих альтернатив та кращих практик.

ВКАЖІТЬ ТРИ ГОЛОВНІ РЕФОРМИ, ЯКІ МАЄ ЗРОБИТИ ДЕРЖАВА, ЩОБ ВИПРАВИТИ СИТУАЦІЮ З МОБІЛІЗАЦІЄЮ, %

ХТО І ЧОМУ ГОТОВИЙ ПОВЕРТАТИСЯ

Аналізуючи результати опитування, вимальовується цікавий портрет тих, хто готовий повертатися в Україну. У віковому розрізі переважають люди середнього віку, які перебувають у розквіті професійної кар'єри, хоча помітною є також частка молодших спеціалістів. Освітній рівень цієї групи вражає – переважна більшість має повну вищу освіту, серед них є науковці та викладачі. Це відображається і в професійному складі, де домінують менеджери, адміністратори, підприємці та науково-педагогічні працівники. Такий професійний склад свідчить про високий потенціал цієї групи для відновлення країни та важливість роботи щодо їх мотивації до повернення.

Показово, що на рішення про повернення найбільше впливають як безпекові фактори, так системні зміни в країні. Офіційне завершення війни та припинення бойових дій є ключовими передумовами, але не менш важливими виявляються фактори якості життя та боротьби з корупцією. **Це означає, що наявні фактори, на які держава може впливати вже зараз, незалежно від ходу бойових дій.**

У цьому контексті важливими є перші кроки України щодо заохочення повернення своїх громадян. Започаткування у 2025 році пілотного проєкту спільно з Німеччиною, спрямованого на створення можливостей для працевлаштування, особливо в оборонній промисловості, відповідає запитам потенційних репатріантів. Координація цього процесу новоствореним Міністерством національної

єдності демонструє системний підхід держави до розв'язання цього питання.

Важливим фактором є питання заробітної плати – експерти вказують, що зарплата на рівні 70% від закордонної може стати потужним стимулом для повернення. Це особливо актуально з огляду на те, що значна частина потенційних репатріантів – висококваліфіковані фахівці, а отже цей запит можливо реалізувати.

Прогнози щодо можливого повернення 2-2,5 мільйона українців у випадку завершення війни у 2025 році виглядають реалістичними, особливо враховуючи значну кількість тих, хто ще не визначився остаточно.

У ширшому контексті важливо також врахувати позицію Світового конгресу українців щодо глобальної української спільноти, яка налічує близько 25 мільйонів осіб. Запропоноване запровадження інституту множинного громадянства може стати додатковим стимулом для активнішої участі діаспори у відбудові країни.

Особливістю групи потенційних репатріантів є їхній прагматичний підхід до повернення. Вони не просто чекають закінчення війни – їх цікавить комплексне покращення ситуації в країні. Показово, що відновлення інфраструктури важливе для них, але не є вирішальним фактором, – більше уваги приділяється системним змінам та якості життя.

Загалом, це група з високим потенціалом для відновлення країни – освічені, професійно успішні люди, які мають чітке бачення необхідних змін та готові повертатися за умови їх впровадження. Їхня готовність до повернення базується не на емоційних, а на раціональних факторах, що робить їхні наміри більш реалістичними та здійсненними.

ПЕРЕПОНИ ДЛЯ ПОВЕРНЕННЯ

Значна частина респондентів виказує бажання повернутись додому. Серед причин можна виділити кілька основних:

**ТУГА ЗА
ДОМОМ**

**НЕМОЖЛИВІСТЬ
ВЛАШТУВАТИСЯ В
НОВІЙ КРАЇНІ**

**НИЖЧИЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ
ЗА КОРДОНОМ, НІЖ В
УКРАЇНІ**

Але більшість з тих, хто хоче повернутись – на даний момент не може цього зробити. Причинами цього є наступні фактори.

1. ВІДСУТНІСТЬ ЖИТЛА АБО РОБОТИ В УКРАЇНІ

В багатьох опитаних житло знаходиться або на окупованих територіях, або знищене. Дехто з респондентів зауважив, що їх здоров'я або вік уже не дозволяють заробити на нове житло в Україні, бо для цього потрібно як мінімум декілька років.

ЦИТАТИ З ІНТЕРВ'Ю

У Німеччині мені дають соціальне житло, а в Україні у мене нічого немає.

Моє житло в Україні знаходиться на окупованих територіях, і повернути його в найближчий час немає можливості.

У моєї сім'ї було три квартири. Одну знищено снарядом в Ірпені, дві інші – на окупованих територіях. У нас вже немає можливості заробити на три квартири, а в Німеччині дали великий дім на всю сім'ю.

Мій чоловік загинув на війні, а я з двома малими дітьми живу в соціальному житлі у Польщі. Тут є можливість влаштувати дітей в садок, та я можу піти працювати. В Україні мені б довелось винаймати житло, що з двома малими дітьми було б просто нереально. Я дуже хочу додому, я люблю Україну, але фінансово мені простіше за кордоном.

2. ВІДСУТНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ДОКУМЕНТІВ

Багато респондентів – чоловіки призовного віку, які зараз проживають за кордоном (в США, Німеччині, Польщі, Болгарії, Ірландії). У деяких вже спливає строк дії українського закордонного паспорта, але вони вже отримали посвідку на постійне проживання або тимчасовий захист за кордоном. Через неможливість отримати українські документи у респондентів є страх, що вони не зможуть повернутись.

ЦИТАТИ З ІНТЕРВ'Ю

Мій закордонний паспорт закінчується наприкінці 2024 року, отримати новий я не можу через заборону надання консульських послуг чоловікам-українцям за кордоном. Я це бачу так, що Україна «кидає мене напризволяще» та не переживає за своїх громадян за кордоном. Якби чоловіків так не «кидали», то я б ще подумав. Бо в Україні у мене залишилось ціле життя.

А як я без закордонного паспорта взагалі повернусь? Пересуватись без нього я по світу не можу, тому зараз в процесі отримання документів у Франції.

3. СТРАХ МОБІЛІЗАЦІЇ

Частина опитаних респондентів (7%) виїхала за кордон незаконно. Основним рушієм для них став страх мобілізації та (на думку цієї частини опитуваних) незаконні дії ТЦК.

ЦИТАТИ З ІНТЕРВ'Ю

Я чесно відповідаю на це питання – я боюсь померти на війні.

Мені примусова мобілізація в тому вигляді, в якому вона є, здається незаконною і жорсткою. Я не хочу, щоб мене затягували в бусик і змушували бігати з автоматом.

В Україні у мене було дуже класне життя – я працював в ІТ та отримував хороші гроші. Зараз, живучи в Хорватії, я можу добре себе забезпечити без страху бути мобілізованим. Я не готовий так різко міняти своє хороше життя на сидіння в окопах.

НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД РЕІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ З-ЗА КОРДОНУ

Україна не єдина держава, котрій доводилося здійснювати процес повернення та реінтеграції мільйонів біженців, і досвід інших країн був би корисним у вирішенні однієї з наших найвагоміших проблем, від результатів котрої залежить наше становище у XXI столітті. Однією з країн, котра має значний досвід реінтеграції, є Федеративна Республіка Німеччина, яка у XX столітті двічі зіштовхувалася з проблемою повернення мільйонів своїх біженців.

За останні 70 років Німеччині довелося двічі здійснювати процес реінтеграції мігрантів. Спочатку після Другої світової і в перші повоєнні десятиліття. Та в 1990-х роках після падіння Берлінської стіни і розвалу комунізму в Східній Європі. Якщо у другому випадку економічно потужна й багата ФРН була «магнітом» для німецьких біженців зі Східної Німеччини та пострадянських республік, то у першому приймати біженців довелося за умов післявоєнної руїни та економічних труднощів.

Перший виклик реінтеграції біженців припав на найскладніший період історії Німеччини, який супроводжувався окупацією, злиднями та економічною кризою. У 1945–1950 роках до Західної Німеччини прибуло близько 12,5 млн біженців і вигнанців зі східних територій, окупованих Червоною армією. З однієї тільки Чехословаччини до Німеччини прибули 3 млн біженців, а ще прибували втікачі зі НДР, комуністичної Польщі, німці з Балкан і т.д. Комуністична влада просто депортувала етнічних німців з Кенігсбергу, Судетів, Пруссії, тож вони стали примусовими репатріантами, яких мусили прийняти ФРН та НДР. Найбільше біженців, звісно, відправилися до ФРН.

Хоча контекст та характер проблеми німецьких біженців відрізнявся від українського, зокрема Західній Німеччині не треба було переконувати німців повертатися. Але декотрі урядові програми та владні рішення могли б стати корисними й для нашої держави, котра хотіла б досягнути такого ж результату успішної реінтеграції мільйонів співвітчизників.

У 1949 році християнсько-демократичний уряд канцлера Конрада Аденауера мав

відповісти на складні запитання: де розмістити мільйони людей? Як їм дати роботу в умовах зруйнованої економіки? Де знайти гроші на соціальні потреби біженців? І все це в умовах, коли країна втратила 25% території, майже кожен другий німець був безробітний, 20% житла знищено і ще чверть пошкоджено. Промислове виробництво становило 33% від довоєнного рівня, а сільське господарство відкинуте на три десятиліття назад. Напрочуд знайомі обставини для українців.

Спочатку становище прибулих було важким: безробіття, зайнятість у незнайомих професіях або робота набагато нижче кваліфікації були буденним явищем. Плавної, безболісної та гармонійної інтеграції біженців, на жаль, не було. У 1949 році був прийнятий «Закон про невідкладну допомогу», який невдовзі доповнили «Законом про поселення біженців» для професійної інтеграції переміщених фермерів. Допомога мала характер соціальної і виплачувалась у вигляді побутових товарів, коштів на утримання чи будівництво. Було створено й федеральне міністерство у справах біженців, яке діяло до 1969 року, коли інтеграція іммігрантів вважалася досягнутою.

1952 року було прийнято Закон про вирівнювання тягарів (Laden Equalization Act, LAG), щоб компенсувати біженцям втрату майна та роботи. Інтенсивна державна підтримка житлового будівництва остаточно пом'якшила нестачу житла в повоєнні роки. Постраждали внаслідок руйнувань, вигнання зі східноєвропейських країн чи втікачі з радянської окупаційної зони НДР отримували від держави допомогу.

Зразком для закону було законодавство про вирівнювання тягара у Фінляндії, прийняте після вигнання фінів з окупованої СРСР Карелії. Значну роль у прийнятті цього закону відіграв земельний парламент Баварії, який мав вплив на Бундесрат. Найбільшу активність у реінтеграції біженців виявила Баварія, котра запровадила низку соціальних програм. Нові громадяни отримували позики для біженців. Фермери, які піднімали з руїн занедбані господарства, могли отримати дешеві кредити. Підстави були вагомими: наприкінці 1940-х років переміщені особи в Баварії становили майже чверть населення, і до сьогодні ХСС активно виступає як представник інтересів переміщених осіб.

Федеральний закон забезпечив юридичну рівність біженців та місцевих громадян, включав пенсії за збитки від війни, компенсацію за оренду житла, валютну компенсацію за втрачені заощадження, позики та допомогу на навчання, а також основну грошову компенсацію. Компенсаційні виплати розподілялися на кілька років і надавалися у формі вирівнювальних пенсій, матеріальних цінностей або майна. Компенсувалися близько 50% втрат активів, доходів від іпотеки та позик. Ці компенсації допомогли мільйонам людей забезпечити собі засоби до існування та сприяли економічній інтеграції.

Гроші на ці потреби акумулювалися у фонді від субсидій з державного бюджету та податків з прибутку і прибутку від інвестицій. Загалом в рамках Закону про вирівнювання тягара постраждалим було надано допомоги на загальну суму 123 мільярди німецьких марок.

Фактично держава, перебуваючи у складній ситуації необхідності допомоги мільйонам біженців, перерозподілила багатства шляхом вимоги до громадян, які володіли великими активами, відмовитися від їх частини. Закон конфіскував до 50% усіх активів, іпотечних і кредитних прибутків. Водночас в контексті 30 років навантаження на громадян, які постраждали від вирівнювання, становило лише 1,67% на рік. Таким чином, його можна було б виплатити з вартості прибутку від активів, які постраждали, без необхідності продавати частини активів.

Ці кошти пішли на відбудову житла, інфраструктури та промисловості, що пізніше дозволило країні пережити економічний бум.

Але ці компенсаційні виплати стали внеском у соціальний мир та стабілізацію в країні й зміцнили довіру населення до соціальної справедливості та демократичної системи.

Вагомим інструментом реінтеграції біженців у ФРН стала їхня громадська активність, створення численних недержавних організацій та політичної партії біженців «Gesamtdeutscher Block/BHE». У 1953 році партія потрапила до Бундестагу, набравши 5,9% голосів. А засновник партії Вальдемар Крафт став федеральним міністром з особливих завдань у кабінеті Аденауера. Понад десять років «партія біженців» успішно сприяла економічній та соціальній інтеграції переміщених осіб, а потім влилася до лав ХДС/ХСС. Крім цього, представництво переміщених осіб у головних політичних партіях Німеччини було важливою умовою для політичного успіху.

Приплив мільйонів біженців став також важливою причиною економічного буму в ФРН. Загострення протистояння між СРСР та США, Корейська війна зумовили запит на продукцію німецької промисловості. Попри початкову бідність і майже повну відсутність майна біженці не перетворилися на ферменти хвилювань і соціального розкладу, як сподівався Сталін, а стали активними силами відбудови ФРН. Попри те, що більшість біженців склали жінки та діти, і їх розглядали як тягар (державі потрібно було витратити гроші на допомогу, лікування та освіту біженців), вже за 10 років молодше покоління, яке намагалося якомога швидше вибратися зі злиднів, підтягнуло всю німецьку економіку.

Німеччина отримала неймовірний людський капітал та нові робочі руки, які створили подальше економічне диво. Переважно аграрна до Другої світової війни Баварія, внаслідок припливу висококваліфікованих німців з Чехословаччини та, зокрема, з Судетів, зуміла стати індустріальним локомотивом Німеччини. З середини 1950-х років Німеччина вступила в епоху стабільного економічного зростання.

ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ

ПОЛІТИЧНИЙ ЕКСПЕРТ ВОЛОДИМИР СОНЮК

Насамперед досвід Німеччини корисний, тим що в них все вдалося. По-друге, ми маємо брати за зразок їх модель соціально-орієнтованої ринкової економіки. Бо ми бачимо наскільки великий попит в суспільстві на справедливість, і його треба обов'язково реалізувати.

Як повернути мільйони українських біженців з-за кордону? Як тільки закінчиться війна, наша перша задача – забрати 300 мільярдів російських активів, які заморожені в країнах Заходу. Їх вливання у відновлення України створить умови для приходу великих інвестицій з-за кордону, розігріє внутрішній ринок та в підсумку дасть зростання зарплат як мінімум до рівня Східної Європи – ось тоді й можна сподіватися на масове повернення наших людей на Батьківщину.

ПОЛІТОЛОГ ТАРАС РАДЬ

Навіть такий успішний досвід реінтеграції біженців, як німецький, не є таким вже й зразковим. Навіть після 35 років об'єднання Німеччини електоральна соціологія показує, що Східна Німеччина досі залишається під впливом наслідків комуністичного тоталітаризму, що виражається у високому відсотку підтримки радикальних партій.

ПРОФЕСОР ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН МИКОЛА БУЧИН

Досвід України унікальний, тому повною мірою запозичити іноземні моделі повернення біженців з-за кордону не вийде. ФРН могла запропонувати та гарантувати біженцям для повернення економічну стабільність, безпеку, демократію та добробут. Що є сумнівним у випадку України.

ПОЛЬСЬКИЙ ДОСЛІДНИК ДАРИУШ МАТЕРНЯК

Нинішня ситуація в Україні суттєво відрізняється від ситуації в Німеччині півстоліття тому. Сьогодні цифровий вимір економічних процесів менше залежить від фізичного розташування працівників. Це може створити додаткові можливості, наприклад, для ІТ-сектору, який може функціонувати коштом праці людей, які перебувають за межами країни.

ПОЛІТОЛОГ ПЕТРО ОЛЕЩУК

Просто взяти досвід ХХ століття й перенести на нові українські реалії ХХІ століття неможливо. Люди сьогодні значно менше прив'язані до конкретних держав – навіть розвинених і демократичних. Навіть з цих країн громадяни виїжджають у пошуках нових можливостей. Зараз у світі спостерігається глобальна конкуренція за людські ресурси, за кваліфікованих людей, які можуть видавати додану вартість. Прив'язаність людей до конкретних держав знижується, а мобільність зростає.

АНАЛІТИК ФУНДАЦІЇ GLOBAL UKRAINE МАРТА ОЛІЙНИК-ДЬОМОЧКО

Україна з досвіду ФРН може використати інфраструктурні програми, фінансові компенсації (за втрачене житло), освітні та соціальні програми. Але насамперед після реалізації таких важливих факторів як отримання фінансування, забезпечення безпеки та закінчення війни, адже повернення мігрантів у ФРН відбувалося вже в умовах стабільної безпеки.

ВИСНОВКИ

- В перше повоєнне десятиліття ФРН прийняла 12,5 млн переселенців, для захисту котрих було запроваджено спеціальні закони про біженців та створено Міністерство у справах біженців.
- Спеціальне державне оподаткування найбагатших верств населення у вигляді «Закону про вирівнювання тягаря», допомогло країні стабілізувати кризову ситуацію та забезпечити біженців найнеобхіднішим. Така політика стала внеском у соціальний мир та стабільність в країні і зміцнила довіру громадян до справедливості та демократії оновленої німецької держави.
- На земельному рівні, зокрема, в Баварії були запроваджені соціальні програми та позики для біженців. Фермери з-поміж переселенців, які відновлювали занедбані господарства, отримували пільгові дешеві кредити.
- Громадсько-політична активність біженців, їхній вплив на політичні партії та власне парламентське представництво підтримували в суспільстві увагу до проблем біженців та сприяли державній політиці їхньої економічної і соціальної інтеграції.
- Приплив мільйонів біженців став вагомим фактором економічного буму в ФРН та «німецького економічного дива».
- Попри значні відмінності в економічному та часовому вимірі між досвідом проблеми реінтеграції біженців Німеччиною та Україною, наша держава з досвіду ФРН може використати програми фінансових компенсацій, освітні та соціальні програми, а також запозичити досвід політичних, громадських та інформаційних стратегій захисту біженцями своїх суспільних прав.

ВИСНОВКИ ТА НЕОБХІДНІ КРОКИ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНЦІВ

У 2024-2025 роках українське суспільство демонструє нове осмислення реалій затяжної війни. Опитування показують, що більшість потенційних репатріантів мають раціональний підхід до можливого повернення, оцінюючи не лише безпекові фактори, але й системні зміни в країні. Важливо, що ця група складається переважно з висококваліфікованих фахівців з успішним досвідом роботи за кордоном, що робить їх особливо цінними для відновлення країни.

Демографічна ситуація формується під впливом двох протилежних тенденцій. З одного боку, невизначеність щодо територіальної цілісності може стимулювати подальший відтік населення.

З іншого – глобальна нестабільність та перегляд програм підтримки біженців у приймаючих країнах можуть спонукати частину українців до повернення.

Важливим фактором є економічні трансформації. Розвиток оборонного комплексу та високотехнологічних галузей створює нові можливості для працевлаштування. Показовим є пілотний проєкт з Німеччиною, спрямований на створення робочих місць у критично важливих секторах. Координація цього процесу новоствореним Міністерством національної єдності свідчить про системний підхід держави.

ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ПОВЕРНЕННЯ НЕОБХІДНІ КОМПЛЕКСНІ ЗАХОДИ:

- **Першочергові кроки мають фокусуватися на вирішенні критичних питань безпеки та мобілізації.**

Створення справедливої та прозорої системи мобілізації з чіткими термінами служби та гарантіями ротації може стати переломним моментом у демографічних тенденціях. За оцінками експертів, в першій половині 2025 року відкривається відповідне вікно можливостей. При цьому фактор безпеки означає не стільки припинення бойових дій, скільки комплексний підхід до цивільної безпеки, включаючи розвиток систем раннього оповіщення, модернізацію бомбосховищ, посилення ППО та створення безпечних освітніх просторів для дітей.

- **Економічні стимули повинні включати реальні механізми підтримки репатріантів.**

Експерти вказують, що забезпечення рівня заробітної плати на рівні 70% від закордонної може стати потужним мотиватором. Такий показник є цілком реалістичним у ключових секторах відновлення економіки: IT-індустрії, високотехнологічних виробництвах (особливо в оборонній промисловості), сфері досліджень і розробок. Важливими є також податкові пільги та програми підтримки підприємництва.

- **Особливої уваги потребує житлове питання.**

Досвід інших країн (Німеччини, Польщі, країн Балкан) демонструє ефективність державних програм забезпечення житлом. В українському контексті це особливо актуально через значні втрати житлового фонду внаслідок війни. Перспективним напрямком є розвиток державно-приватного партнерства та залучення міжнародних донорів для створення спеціальних житлових програм для репатріантів.

- **Міжнародна співпраця повинна розвиватися у кількох напрямках:**

залучення фінансування для програм відновлення, розвиток двосторонніх проєктів створення робочих місць та активізація економічної дипломатії через діаспору. Важливим кроком є запровадження інституту множинного громадянства, що може посилити зв'язки з глобальною українською спільнотою та стимулювати інвестиції від закордонних українців.

- **Подальша цифровізація державних послуг**

та створення єдиного інформаційного порталу для українців за кордоном можуть значно спростити процес повернення та реінтеграції.

За умови реалізації цих заходів, прогнози щодо повернення 2-2,5 мільйона українців виглядають реалістичними. Однак ключовим залишається забезпечення системних змін та створення сприятливих умов для реінтеграції. Особливо важливо зосередитися на тих, хто ще не визначився з вибором між поверненням і перебуванням за кордоном, адже саме ця група є найбільш чутливою до державних ініціатив.

Успіх цієї стратегії залежатиме від здатності держави забезпечити не лише базові умови безпеки, але й створити середовище для професійної реалізації та особистого розвитку репатріантів. Це вимагає узгоджених дій на всіх рівнях державного управління та активної підтримки міжнародних партнерів.

Міграційна криза 2022–2024 років поставила перед Україною складні виклики, але водночас відкрила унікальні можливості для переосмислення майбутнього. Попри втрати, українці за кордоном демонструють неймовірну стійкість і здатність адаптуватися, формуючи нові громади та здобуваючи цінний досвід. Наше дослідження показує, що повернення мільйонів громадян можливе за умов створення економічних стимулів, розвитку сучасної інфраструктури та забезпечення справедливих соціальних умов. Україна має всі шанси перетворити виклики на шлях до відновлення, залучивши інвестиції, підтримуючи своїх людей і об'єднуючи націю.

